

นิพนธ์ฉบับ

สถานภาพและทิศทางการพัฒนางานวิจัย-วิทยานิพนธ์ เกี่ยวกับชมรมผู้สูงอายุในประเทศไทย

กัณฑ์วีร์ วิวัฒน์พาณิชย์

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยบททวนองค์ความรู้งานวิจัยเกี่ยวกับชมรมผู้สูงอายุ มีจุดมุ่งหมายเพื่อทบทวนงานวิจัยเกี่ยวกับชมรมผู้สูงอายุ ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๕๓ จำนวนทั้งสิ้น ๑๑๔ เรื่อง โดยส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ (ร้อยละ ๗๑.๑) ผลจากการวิเคราะห์เนื้อหา สามารถนำเสนอออกเป็น ๖ ส่วน ประกอบด้วย (๑) ระเบียบวิธีวิจัยและแนวคิดหลักที่ใช้ในการศึกษา (๒) แบบแผนการดำเนินกิจกรรมในชมรมผู้สูงอายุ (๓) การศึกษาความสามารถในการจัดกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ (๔) การมีส่วนร่วมในชมรมผู้สูงอายุ (๕) ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการดำเนินงานของชมรม (๖) ความยั่งยืนและความเข้มแข็งของชมรม สำหรับข้อเสนอแนะจากงานวิจัยครั้งนี้ได้นำเสนอไว้ ๕ ประเด็น ประกอบด้วย (๑) การวิจัยเพื่อแสวงหาแนวทางให้วัยกลางคนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม (๒) การวิจัยเพื่อประยุกต์ใช้กฎบัตรรอดตายมาใช้ในการสร้างเสริมสุขภาพ (๓) การวิจัยพัฒนารูปแบบการจัดการเพื่อแก้ปัญหาสุขภาพอย่างเป็นองค์รวม (๔) การวิจัยเพื่อถอดบทเรียนจากชมรมที่ประสบความสำเร็จสู่ชมรมเล็กๆ (๕) การวิจัยเพื่อประเมินผลในระดับนโยบาย

คำสำคัญ: ชมรมผู้สูงอายุ, สถานภาพงานวิจัย, วิทยานิพนธ์

บทนำ

ชมรมผู้สูงอายุในประเทศไทยเริ่มก่อตั้งครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ โดยใช้ชื่อว่า “ชุมนุมผู้สูงอายุ” มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุให้มีโอกาสได้พบปะ และสนับสนุนให้ผู้สูงอายุบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ต่อมากรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ (กรมประชาสงเคราะห์ ในสมัยนั้น) ได้เห็นความสำคัญของการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุ จึงพิจารณาสนับสนุนให้มีการจัดตั้ง “ชมรมผู้สูงอายุ” ทั่วประเทศอย่างน้อย ๑ แห่ง จากนั้นชมรมผู้สูงอายุได้ถูกกำหนดให้เป็นหนึ่งในนโยบายเกี่ยวกับการให้บริการผู้สูงอายุ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ ๖ เป็นต้นมา และจากการสำรวจชมรมผู้สูงอายุทั่วประเทศของสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ พบว่า มีชมรมผู้สูงอายุทั้งสิ้น ๓,๔๘๗ ชมรม^๑ และได้เพิ่มขึ้นเป็น ๑๑,๓๙๘ ชมรม ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ที่อยู่ภายใต้เครือข่ายของสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์^๒

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชมรมผู้สูงอายุถูกผลิตซ้ำจากนักวิชาการ นิสิต นักศึกษา

อย่างต่อเนื่อง ครอบคลุมพื้นที่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย โดยผ่านกรอบแนวคิดต่างๆ ซึ่งเนื้อหาสาระและข้อค้นพบที่ได้จากงานวิจัยเหล่านี้ ยังไม่มีการสรุปหรือสังเคราะห์ออกมาให้เห็นภาพรวมของพรมแดนความรู้ในเรื่องชมรมผู้สูงอายุ งานวิจัยครั้งนี้จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อ (๑) รวบรวมและจัดจำแนกประเภทงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชมรมผู้สูงอายุในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๔-๒๕๕๒ (๒) วิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จาก การงานวิจัย และ (๓) เพื่อกำหนดแนวทางประเด็น กลยุทธ์ ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชมรมผู้สูงอายุ

วิธีการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) โดยรวบรวมเอกสารงานวิจัยวิทยานิพนธ์และบทความวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชมรมผู้สูงอายุ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๔-๒๕๕๒ จากฐานข้อมูลของมหาวิทยาลัยและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจำนวน ๑๕๔ เรื่อง โดยสามารถสืบค้นนิพนธ์ต้นฉบับได้ทั้งหมด ๑๑๔ เรื่อง จากนั้นจึงนำนิพนธ์ต้นฉบับมา

จัดจำแนก แยกประเภทและจัดกลุ่มงานวิจัย โดยวิเคราะห์ด้วยสถิติพรรณนา แปรผลและนำเสนอด้วยคำร้อยละ บทสรุปของข้อค้นพบจากงานวิจัยต่างๆ ได้ถูกนำมา วิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้จากงานวิจัยและนำมาจัดกลุ่มประเด็นที่ค้นพบ รวมถึงสรุปข้อสังเกตจากงานวิจัยและให้ข้อคิดเห็นแนวทางการวิจัยในอนาคต

ผลการศึกษา

ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย สามารถแบ่งการนำเสนอออกเป็น ๖ ประเด็นหลัก ประกอบด้วย (๑) ระเบียบวิธีวิจัยและแนวคิดหลักที่ใช้ในการศึกษา (๒) แบบแผนการดำเนินกิจกรรมในชมรมผู้สูงอายุ (๓) การศึกษาความสามารถในการจัดกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ

(๔) การมีส่วนร่วมในชมรมผู้สูงอายุ (๕) ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการดำเนินงานของชมรม (๖) ความยั่งยืนและความเข้มแข็งของชมรม

๑. ระเบียบวิธีวิจัยและแนวคิดหลักที่ใช้ในการศึกษา

จากงานวิจัยทั้ง ๑๑๔ เรื่อง สามารถแบ่งลักษณะของระเบียบวิธีวิจัยออกเป็น ๕ ลักษณะ โดยส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ (ร้อยละ ๗๑.๑) รองลงมาคือ งานวิจัยที่ผสมผสานระหว่างงานวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ (ร้อยละ ๑๐.๕) งานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (ร้อยละ ๗) งานวิจัยเชิงคุณภาพ (ร้อยละ ๖.๑) และงานวิจัยกึ่งทดลอง/ทดลอง (ร้อยละ ๕.๓) โดยทั้งหมดสามารถจัดกลุ่มแนวคิดหลักที่ใช้เป็นกรอบในการศึกษาออกเป็น ๑๑ กลุ่ม ดังรายละเอียดในตารางที่ ๑

ตารางที่ ๑ การแจกแจงประเด็นกลุ่มแนวคิดของงานวิจัย/วิทยานิพนธ์ที่ผ่านมา

ประเด็น / กลุ่มแนวคิด (จำนวน = ๑๑๔)*	จำนวน	ร้อยละ
กลุ่มแนวคิดการสร้างเสริมสุขภาพ	๓๑	๒๗.๒
กลุ่มแนวคิดเกี่ยวกับความต้องการของผู้สูงอายุ	๒๑	๑๘.๔
กลุ่มแนวคิดการจัดกิจกรรม	๑๘	๑๕.๘
กลุ่มแนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรชุมชนและการสร้างความยั่งยืน	๑๘	๑๕.๘
กลุ่มแนวคิดการสร้างเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกชมรม	๑๕	๑๓.๒
กลุ่มแนวคิดการเพิ่มขีดความสามารถ	๑๔	๑๒.๓
กลุ่มแนวคิดเกี่ยวกับแรงสนับสนุนทางสังคม	๑๔	๑๒.๓
กลุ่มแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในผู้สูงอายุ	๑๒	๑๐.๕
กลุ่มแนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มบำบัด	๑๐	๘.๘
กลุ่มแนวคิดการสร้างเสริมการเป็นผู้สูงอายุที่ยังประโยชน์	๙	๗.๙
กลุ่มแนวคิดในการติดตามและประเมินผล	๘	๗.๐

* งานวิจัย/วิทยานิพนธ์ บางเรื่องสามารถครอบคลุมประเด็นได้มากกว่า ๑ ประเด็น

๒. แบบแผนการดำเนินกิจกรรมในชมรมผู้สูงอายุ

กิจกรรมเป็นหัวใจสำคัญของชมรมผู้สูงอายุที่ทำให้ผู้สูงอายุได้มาพบปะสังสรรค์กัน กิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุที่ผ่านมามีความหลากหลาย ขึ้นอยู่กับความต้องการของสมาชิกในแต่ละชมรม โดยสามารถแบ่งออกเป็นกิจกรรมหลักๆ ได้ ๑๐ ลักษณะดังนี้

๒.๑ กิจกรรมทางศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม กิจกรรมในลักษณะนี้มักจัดขึ้นตามวันสำคัญทางศาสนาหรือตามประเพณีนิยมของแต่ละท้องถิ่น เป็นกิจกรรมที่นิยมและมีความต้องการมาก โดยเฉพาะชมรมผู้สูงอายุในระดับหมู่บ้าน เพราะทุกคนสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้

๒.๒ กิจกรรมสันทนาการ เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงตามแต่โอกาสและความพอใจของ

สมาชิก กิจกรรมประเภทนี้รวมถึงการร่วมรับประทานอาหาร หลังจากนั้นอาจมีการแสดงเล็กๆ น้อยๆ และร่วมกันร้องเพลงตามอรรถาถัย กิจกรรมชนิดนี้เป็นที่นิยมกันมากสำหรับชมรมในเมืองหรือชมรมข้าราชการบำนาญ บางชมรมถึงขั้นจัดเป็นประจำทุกเดือน

๒.๓ กิจกรรมเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย ได้แก่ การเชิญแพทย์ พยาบาล หรือผู้เชี่ยวชาญทางด้านสุขภาพอนามัยมาบรรยายในหัวข้อเรื่องที่น่าสนใจ เช่น การอบรมให้ความรู้เรื่องยาแผนปัจจุบัน ยาสมุนไพร อาหารและโภชนาการเพื่อสุขภาพ การตรวจสุขภาพประจำปี เป็นต้น

๒.๔ กิจกรรมกีฬาหรือการออกกำลังกายเพื่อสุขภาพ เป็นกิจกรรมที่ต้องทำต่อเนื่องทุกวันหรือวันเว้นวัน ในเวลาประมาณครึ่งชั่วโมงต่อวันหรือต่อครั้ง กิจกรรมประเภทนี้เป็น

ประโยชน์ต่อสุขภาพผู้สูงอายุมากที่สุด แต่ชมรมต้องจัดสถานที่ และมีผู้นำในการดำเนินการที่เหมาะสมและสมาชิกสามารถทำได้ทุกคน

๒.๕ กิจกรรมเสริมรายได้ เป็นกิจกรรมที่สมาชิกร่วมกันผลิตหรือประดิษฐ์สิ่งของ เช่น ร่วมกันสานแข่งปลา ทำไม้กวาด ทำดอกไม้จันทน์ ทำดอกไม้ประดิษฐ์ ฯลฯ จากนั้นนำไปจำหน่ายเป็นรายได้เสริม กิจกรรมนี้เหมาะสำหรับชมรมในหมู่บ้านที่สมาชิกต้องการมีรายได้พิเศษ

๒.๖ กิจกรรมเกี่ยวกับศิลปะต่างๆ เช่น การวาดรูป การเล่นดนตรี การขับร้อง การประพันธ์บทกลอน ฯลฯ กิจกรรมเกี่ยวกับศิลปะนี้เหมาะสำหรับชมรมที่สมาชิกมีศักยภาพและมีใจรักทางด้านศิลปะ

๒.๗ กิจกรรมส่งเสริมการอ่าน พุด เขียน เป็นกิจกรรมที่เน้นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจหลังจากการอ่านหนังสือแล้ว โดยการเอาคุณประโยชน์ของการอ่าน พุด เขียน มาใช้ในการป้องกันความแปรปรวนของอารมณ์และพัฒนาให้เกิดวุฒิภาวะทางอารมณ์ ทำให้มีสุขภาพจิตดี และช่วยให้ทราบความเป็นไปของโลก ทนต่อเหตุการณ์ ก่อให้เกิดความเพลิดเพลินสนุกสนาน เกิดความรู้และความชำนาญในเรื่องต่างๆ เช่น การอ่านหนังสือพิมพ์ หนังสือประเภทต่างๆ การได้วาที ปาฐกถา อภิปราย การเขียนบทความ เป็นต้น

๒.๘ กิจกรรมท่องเที่ยวและทัศนศึกษา เนื่องจากผู้สูงอายุมีเวลาว่างมาก การจัดหมู่คณะออกไปท่องเที่ยวในสถานที่ต่างๆ ตามโอกาสอันควรจึงเป็นกิจกรรมหนึ่งที่เป็นที่นิยม นอกจากเป็นการส่งเสริมให้เกิดความรักและความสามัคคีในหมู่กลุ่มสมาชิกแล้ว ยังได้ความรู้ความเท่าทันโลกอีกด้วย

๒.๙ กิจกรรมการกุศลและงานอาสาสมัคร หมายถึงกิจกรรมที่ส่งเสริมในเรื่องคุณธรรมจริยธรรม การให้และการรับที่นำมาสู่ภาวะที่พึงพอใจ พัฒนาจิตใจและสังคม รวมถึงสาธารณกุศลที่ชมรมสามารถช่วยได้ เช่น การบำเพ็ญกุศลแก่สมาชิกที่ถึงแก่กรรม การไปเยี่ยมไข้เมื่อเพื่อนสมาชิกเจ็บป่วย หรือการเยี่ยมเยียนทุกข์สุขยามเพื่อนสมาชิกประสบเคราะห์ร้าย ตลอดจนการร่วมกิจกรรมเพื่อสงเคราะห์ชุมชน และการบริจาคเงินหรือสิ่งของช่วยเหลือผู้ประสบภัยหรือผู้ที่มีรายได้น้อย ถือเป็น การแสดงความเอื้ออาทรต่อกันที่ทำให้เกิดความรักความสามัคคีในหมู่คณะ ช่วยให้สมาชิกและครอบครัวไม่รู้สึกโดดเดี่ยว

๒.๑๐ กิจกรรมฃาปนกิจสงเคราะห์ เป็นกิจกรรมให้การสงเคราะห์แก่สมาชิกที่ถึงแก่กรรม เป็นที่นิยมค่อนข้างมากซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเงินและระเบียบทางราชการ ชมรมใดจะดำเนินการประเภทนี้ต้องมีความพร้อมในเรื่อง

บุคลากร ความรู้ความเข้าใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความซื่อสัตย์ กิจกรรมฃาปนกิจสงเคราะห์เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ผู้สูงอายุในชนบทเข้ามาร่วมเป็นสมาชิกกับชมรม และในขณะเดียวกันกิจกรรมฃาปนกิจสงเคราะห์ยังคงเป็นสาเหตุของปัญหาที่สร้างความขัดแย้งในกลุ่มชมรม หากขาดความโปร่งใสและขาดการบริหารจัดการที่ดี

๓. การศึกษาความสามารถในการจัดกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ

ที่ผ่านมาสำนักงานศึกษาที่พยายามอธิบายศักยภาพและความสามารถของชมรมในการจัดกิจกรรมว่า มีศักยภาพและความสามารถมากน้อยเพียงใด ตัวอย่างงานที่น่าสนใจของวรรณนิภา นาควัฒนะ^๓ ได้ศึกษาความสามารถในการจัดกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า ความสามารถและศักยภาพในการจัดกิจกรรมของสมาชิกในชมรมผู้สูงอายุสามารถแบ่งออกได้ ๓ ลักษณะ ได้แก่ (๑) กิจกรรมที่ชมรมจัดขึ้นได้เอง โดยส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ภายในชุมชน หรือเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม (๒) กิจกรรมที่ชมรมจัดร่วมกับหน่วยงานอื่น เช่น ร่วมกับเทศบาลหรือองค์การบริหารส่วนตำบลในการทำความสะอาดชุมชน ปลูกต้นไม้ จัดสวนหย่อม หรือร่วมกับแพทย์ พยาบาลในการอบรมให้ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ หรือการเจาะเลือด (๓) กิจกรรมที่หน่วยงานอื่นเข้ามาจัดกิจกรรมให้ เช่น กิจกรรมที่ต้องใช้เครื่องมือทางการแพทย์ที่ชุมชนหรือชมรมไม่มีทุนทางสังคมในด้านดังกล่าว เช่น การเจาะเลือด เอ็กซเรย์ หรือการฉีดวัคซีน

๔. การมีส่วนร่วมในชมรมผู้สูงอายุ

สำนักงานศึกษาจำนวนหนึ่งที่พยายามศึกษาแบบแผนการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ องค์ความรู้ที่ผ่านการวิจัยและงานศึกษาต่างๆ สามารถสรุปแบบแผนการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุใน ๔ ลักษณะดังรายละเอียดต่อไปนี้^{๔๖}

๔.๑ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและวางแผนกิจกรรม รวมความถึง การวางแผนกิจกรรม การร่วมวางแผนระเบียบกฎเกณฑ์ของสมาคม การเข้าร่วมประชุม การร่วมเป็นคณะกรรมการ ซึ่งที่ผ่านมาพบว่า สมาชิกในชมรมผู้สูงอายุส่วนใหญ่ มีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ในระดับต่ำ

๔.๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม ประกอบด้วย การร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ แรงงาน การบริหารและประสานงาน การขอความช่วยเหลือจากภายนอก การศึกษาที่ผ่านการมาพบว่า สมาชิกในชมรมผู้สูงอายุส่วนใหญ่มักมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ในระดับต่ำ การเข้าร่วมในการดำเนิน

กิจกรรมยังสัมพันธ์กับภาวะสุขภาพและสถานภาพทางเพศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมที่ต้องมีการเสียสละแรงงานหรือใช้พลังกำลังในการดำเนินงาน สมาชิกที่เป็นเพศชายมีบทบาทและการมีส่วนร่วมมากกว่าสมาชิกชมรมที่เป็นเพศหญิง^{๑๖}

๕.๓ การมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์จากการดำเนินกิจกรรม ประกอบด้วยผลประโยชน์ด้านวัตถุ ด้านสังคม และด้านตัวบุคคล งานวิจัยหลายชิ้นได้บ่งชี้ไปในทิศทางเดียวกันว่า การมีส่วนร่วมในชั้นตอนนี้ ถือเป็นกิจกรรมที่สมาชิกชมรมผู้สูงอายุมีส่วนร่วมมากที่สุด เช่น การเข้าร่วมการตรวจร่างกาย การเข้าร่วมการออกกำลังกาย การเข้าร่วมทัศนศึกษาออกสถานที่ การเข้าร่วมกิจกรรมงานบุญประเพณี และด้านวัฒนธรรมชุมชน ฯลฯ

๕.๔ การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลการดำเนินกิจกรรม การศึกษาที่ผ่านมาพบว่า การประเมินผลการดำเนินกิจกรรม การวางแผนแก้ไขปัญหา เป็นกิจกรรมที่สมาชิกชมรมผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในระดับต่ำที่สุด เพราะส่วนใหญ่เป็นหน้าที่ของประธานชมรม หรือคณะกรรมการ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ชมรมสังกัดอยู่

๕. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการดำเนินงานของชมรม

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่ผ่านมา พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุ สามารถจัดจำแนกออกเป็น ๒ ปัจจัยใหญ่ๆ ได้แก่ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๕.๑ ปัจจัยภายในที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการดำเนินงานของชมรม ปัจจัยส่วนบุคคลในหลายมิติ พบว่า ผู้สูงอายุตอนต้น (๖๐-๗๐ ปี) เข้าร่วมกิจกรรมมากกว่าผู้สูงอายุวัยอื่น^{๑๗} ผู้สูงอายุเพศหญิงเข้าร่วมกิจกรรมมากกว่าผู้สูงอายุเพศชาย^{๑๘} ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสเข้าร่วมกิจกรรมมากกว่าผู้สูงอายุโสด หม้าย หรือหย่าร้าง^{๑๙} ผู้สูงอายุที่มีการศึกษาสูงมักเข้าร่วมกิจกรรมมากกว่าผู้ที่มีการศึกษาดำกว่า^{๒๐-๒๑} ผู้สูงอายุที่มีรายได้ระดับปานกลางถึงมากเข้าร่วมกิจกรรมการดำเนินงานของชมรมมากกว่าผู้ที่มีรายได้ต่ำกว่า^{๒๒-๒๓} ผู้สูงอายุที่มีภาวะสุขภาพดีเข้าร่วมกิจกรรมมากกว่าผู้สูงอายุที่มีโรคประจำตัว^{๒๔}

๕.๒ ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการดำเนินงานของชมรม ได้แก่ การรับรู้ถึงสิทธิประโยชน์ที่ได้รับ^{๒๕} การได้รับข่าวสารจากเพื่อนสมาชิก ความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน การสนับสนุนทางครอบครัว^{๒๖} แรงจูงใจจากชมรมรูปแบบของกิจกรรมที่น่าสนใจ การมีตำแหน่งในการบริหาร

และการกระตุ้นจากภาครัฐ^{๒๗} ถือเป็นปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชมรม

๖. ความยั่งยืนและความเข้มแข็งของชมรม

การดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุมีลักษณะเป็นพลวัต (dynamic) ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และภายใต้การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นสิ่งที่หนึ่งที่ทำให้ชมรมผู้สูงอายุนั้นประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว ที่ผ่านมามีงานศึกษาหลายชิ้นที่ได้พยายามวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่ทำให้การดำเนินงานของชมรมสำเร็จหรือล้มเหลว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๖.๑ ปัจจัยที่ทำให้ชมรมผู้สูงอายุมีความยั่งยืนและเข้มแข็ง ความสำเร็จของชมรมมีหลายองค์ประกอบ เช่น (๑) มีการบริหารจัดการที่เป็นระบบ (๒) มีเป้าหมาย แผนงาน กิจกรรม และเทคนิควิธีในการทำงานที่มีการควบคุมกำกับไว้ชัดเจน (๓) ความเป็นผู้นำ วิสัยทัศน์ และความเสียสละของประธานชมรม (๔) ตัวสมาชิกหรือตัวผู้สูงอายุมีความตระหนักถึงคุณค่าของการมีคุณภาพชีวิตที่ดี (๕) สุขภาพและศักยภาพของสมาชิกในชมรม (๖) กิจกรรมตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุส่วนใหญ่ในชุมชน (๗) สมาชิกมีความพึงพอใจต่อชมรม (๘) ความต่อเนื่องของการจัดกิจกรรมของชมรม (๙) ความสามารถในการพึ่งตนเองของชมรม (๑๐) มีอุดมการณ์ขั้นพื้นฐานของการจัดตั้งชมรม (๑๑) แรงสนับสนุนจากครอบครัวของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของชมรม (๑๒) สถานที่ตั้งชมรมอยู่ศูนย์กลางของชุมชนที่สมาชิกสามารถเดินทางไปร่วมกิจกรรมได้สะดวก (๑๓) สมาชิกชมรมประกอบไปด้วยกลุ่มอายุที่หลากหลาย ไม่จำกัดอยู่เฉพาะคนชราเท่านั้น (๑๔) ระเบียบข้อบังคับชมรม และแผนงานประจำปีถูกจัดทำขึ้นโดยการรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกเป็นส่วนใหญ่ (๑๕) การดำเนินงานหรือกิจกรรมได้รับการสนับสนุนจากทั้งองค์กรภาครัฐและเอกชน (๑๖) การยอมรับของชุมชน^{๒๘-๓๔}

๖.๒ ปัจจัยที่ทำให้ชมรมผู้สูงอายุไม่มีความยั่งยืนและล้มเหลว องค์ประกอบสำคัญที่ส่งผลให้การดำเนินงานชมรมผู้สูงอายุไม่มีความยั่งยืนและล้มเหลวประกอบด้วย (๑) สมาชิกชมรมไม่เข้าใจอุดมการณ์ของการก่อตั้งชมรมผู้สูงอายุ คิดแต่ว่าตนเองจะได้ประโยชน์อะไรจากชมรม (๒) ขาดภาวะผู้นำในกลุ่มผู้สูงอายุที่จะเป็นผู้นำชมรมไปสู่ความสำเร็จ (๓) ขาดเครือข่ายช่วยเหลือให้ชมรมดำเนินการประสบความสำเร็จ (๔) ขาดการดำเนินกิจกรรมเพื่อประโยชน์แก่สมาชิก (๕) ไม่มีการประชุมกรรมการบริหารชมรม (๖) ไม่มีความชัดเจนในเชิงนโยบายของชมรม (๗) ธรรมชาติของผู้สูงอายุไทยมีลักษณะปัจเจกสูง ทำให้การรวมกลุ่มเป็นไปได้ยาก^{๓๕, ๓๖}

สรุป

ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๓๐-๒๕๕๓ มีงานวิจัยจำนวนมากให้ความสำคัญหรือเชื่อมโยงระหว่างผู้สูงอายุกับชมรมผู้สูงอายุเท่าที่สืบค้นได้พบจำนวน ๑๕๔ เรื่อง สามารถค้นหาต้นฉบับมาใช้ในการวิเคราะห์ครั้งนี้ ๑๑๔ เรื่อง พบว่า ส่วนใหญ่เป็นการวิจัยที่มีแนวคิดหลัก เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ (ร้อยละ ๒๗.๒) ขณะที่งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการติดตามและประเมินผลถือเป็นกลุ่มที่มีงานศึกษาค่อนข้างน้อย (ร้อยละ ๗)

กิจกรรมถือเป็นหัวใจสำคัญของผู้สูงอายุที่ทำให้ผู้สูงอายุได้มาพบปะสังสรรค์กัน โดยกิจกรรมในชมรมผู้สูงอายุสามารถแบ่งออกได้ ๑๐ ลักษณะ โดยกิจกรรมนั้นๆ มีทั้งกิจกรรมที่ชมรมสามารถจัดเอง กิจกรรมที่จัดร่วมกับหน่วยงานอื่น หรือให้หน่วยงานอื่นเข้ามาจัดกิจกรรมให้ ผลการศึกษาพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในด้านการดำเนินกิจกรรม และการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการดำเนินกิจกรรมมากกว่าการมีส่วนร่วมในการวางแผนและติดตามประเมินผล

การศึกษายังพบว่า ปัจจัยภายใน (อายุ เพศ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจ และภาวะสุขภาพ) และปัจจัยภายนอก (การรับรู้สิทธิประโยชน์ที่ได้รับ ข้อมูลข่าวสารจากเพื่อนสมาชิก ความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน แรงสนับสนุนทางครอบครัว แรงจูงใจจากชมรม รูปแบบของกิจกรรม การมีตำแหน่งในการบริหารและการกระตือรือร้นจากรัฐ) มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชมรม นอกจากนี้ยังมีอีก ๑๖ ปัจจัย และ ๗ ปัจจัยที่พบว่า มีผลต่อความยั่งยืนและไม่ยั่งยืนของชมรมผู้สูงอายุ ตามลำดับ

ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยในอนาคต

๑) การวิจัยเพื่อแสวงหาแนวทางให้วัยกลางคนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม: มีงานศึกษาหลายชิ้นที่ระบุว่า เมื่อชมรมมีแต่ผู้สูงอายุ มักมีปัญหาเรื่องของแรงงาน การติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการ รวมทั้งการเขียนหนังสือราชการ ดังนั้นหากมีการพัฒนา คิดค้นกลยุทธ์ รูปแบบหรือทางเลือกใหม่ๆ ในการผสมผสานวัยกลางคนที่อาจเป็นสมาชิกหรือคนในครอบครัวของผู้สูงอายุให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม อาจทำให้การดำเนินงานและกิจกรรมมีความสะดวกรวดเร็วและไม่เป็นการสร้างภาระให้แก่ผู้สูงอายุมากเกินไป

๒) การวิจัยเพื่อประยุกต์ใช้กฎบัตรออกติดตามความมาใช้ในการสร้างเสริมสุขภาพ: ควรมีการทดลองหรือประยุกต์ใช้กฎบัตรออกติดตามความใช้ในการวางแผนดำเนินสร้างสรรค์กิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพในชมรมผู้สูงอายุ เพราะงานที่ผ่านมาเน้นเพียง

การให้สิ่งของและการฝึกทักษะส่วนบุคคลเท่านั้น

๓) การวิจัยพัฒนารูปแบบการจัดการเพื่อแก้ปัญหาสุขภาพอย่างเป็นองค์รวม: ปัจจุบันงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ความยั่งยืนและความล้มเหลวของชมรมผู้สูงอายุมีค่อนข้างมากในสังคมไทย โดยส่วนใหญ่เป็นการอธิบายปัญหาหรือปัจจัยแต่เพียงอย่างเดียว ประเด็นต่อไปที่ควรสานต่อคืองานวิจัยเพื่อพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสวงหารูปแบบที่สามารถบริหารจัดการ เพื่อแก้ไขปัญหาของผู้สูงอายุอย่างเป็นรูปธรรมและองค์รวม

๔) การวิจัยเพื่อถอดบทเรียนจากชมรมที่ประสบความสำเร็จสู่ชมรมเล็กๆ: ชมรมผู้สูงอายุจะดำรงอยู่ได้ต้องมีการระดมทุนและทรัพยากร แต่งานวิจัยที่เน้นการถอดบทเรียนของชมรมที่ประสบความสำเร็จเพื่อถ่ายทอดให้กับชมรมเล็กๆ ได้มีแนวทางในการแสวงหาทุนและทรัพยากรเพื่อตอบสนองกิจกรรมในการดำเนินการของชมรมเป็นประเด็นที่น่าสนใจ และปัจจุบันยังไม่ม้งานวิจัยที่ตอบโจทย์ดังกล่าว

๕) การวิจัยเพื่อประเมินผลในระดับนโยบาย: ชมรมผู้สูงอายุเกิดขึ้นมาในสังคมไทยจากกระบวนการสร้างของรัฐ ดังนั้นควรมีการประเมินความสำเร็จหรือความล้มเหลวของนโยบาย ปัญหาอุปสรรคของการนำนโยบายลงสู่การปฏิบัติ เพราะที่ผ่านม้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประเมินผลในระดับนโยบายยังไม่มี นอกจากนี้ในทางปฏิบัติยังมีหน่วยงานราชการอีกมากที่เข้ามามีบทบาทในชมรมผู้สูงอายุ งานวิจัยในอนาคตที่สามารถสะท้อนความซ้ำซ้อนของหน่วยราชการที่มีต่อชมรมผู้สูงอายุ จะช่วยให้เกิดการพัฒนาศักยภาพในการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุในชมรมไปในทิศทางที่เหมาะสม และจะเป็นการช่วยเติมเต็มกันและกันมากกว่ามุ่งหวังทำในสิ่งเดียวกัน

เอกสารอ้างอิง

๑. บรรลุ ศิริพานิช และคณะ. ชมรมผู้สูงอายุ: การศึกษารูปแบบและการดำเนินงานที่เหมาะสม. กรุงเทพมหานคร: รายงานการวิจัยสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข; ๒๕๓๘.
๒. สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชนและผู้ด้อยโอกาส คนพิการและผู้สูงอายุ. สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย ๒๕๔๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ; ๒๕๔๘.
๓. วรธมนิภา นาควัฒนะ. ความสามารถในการจัดกิจกรรมด้านสุขภาพของชมรมผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร. [วิทยานิพนธ์]. ธรรมศาสตร์: มหาวิทยาลัย; ๒๕๔๘.

Abstract

Situation and Direction of Research-Thesis in Elder Club in Thailand

Kanvee Viwatpanich

Department of Community and Family Medicine, Faculty of Medicine, Thammasat University

The state of art review in elderly club aimed to review 114 publications which had been published during the years 1987-2010. The majority of the study design was in quantitative research work (71.1%), where as contents could be presented into six parts; (1) research methodology and concepts (2) model, pattern and management of the elderly club (3) ability of activity management of elderly club (4) participation in the elderly club (5) factor affecting to the activity participation (6) sustainability and strengthening of the elderly club. The strategic suggestion for future research directions are (1) inclusion of middle age population in the club (2) promoting of Ottawa Charter into health promotion (3) activation in holistic health promotion (4) expanding lesson learning to other small elderly club (5) promoting evaluation research in health policy.

Key words: Elder club, Research situation, Thesis